

Розділ I

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ДЕРЖАВНЕ ПРАВО

УДК 342.41+321.72(438)"1918/1921"

**О. М. Балинська,
Г. М. Сіромська**

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС ТА СТАНОВЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ У ПОЛЬЩІ (1918–1921 рр.)

Досліджено особливості конституційного процесу та становлення парламентської демократії у відновленій Польській державі у 1918–1921 рр. З'ясовано обставини виборів до Законодавчого сейму, політична строкатість якого спонукала до пошуку компромісів у головних питаннях державного ладу.

Простежено діяльність Конституційного бюро, «Анкети», конституційної комісії Законодавчого сейму та здійснено порівняння підготовлених ними конституційних проектів. Окремо розкрито процес прийняття Березневої Конституції 1921 р. й охарактеризовано основні положення, що визначали форму державного правління.

Ключові слова: *Польща, парламентська демократія, конституція, конституційні дебати, республіка.*

Постановка проблеми. Період формування устрою парламентської демократії у Польщі збігся з хвилею демократизації у тогочасній Європі. Закономірним результатом відновлення польської державності стало ухвалення демократичної Конституції 1921 р., що започаткувала парламентську форму правління державою. Однак, через низку причин політичного й соціально-економічного характеру, парламентська демократія проіснувала лише декілька років. Вивчення парламентської історії Польщі, врахування слабких і сильних сторін цієї системи правління є корисним в українських реаліях та дає змогу краще зрозуміти історико-правові процеси в новоутворених державах, що обирають

демократичний шлях розвитку. Порушену у статті проблему актуалізує і той факт, що частина західноукраїнських земель входила до складу міжвоєнної Польщі, політичні кола якої розходилися у тлумаченні прав і обов'язків національних громад.

Стан дослідження. Вивчення окремих аспектів історії конституційного процесу у Польщі 1918–1921 рр. викликало зацікавлення у дослідників. Польські дослідники А. Айненкель (В. Рожковський), С. Вуйчик, А. Гарліцький, Й. Томіцький у своїх працях проаналізували процес становлення парламентаризму у Польщі як закономірний процес, зумовлений потребами творення нової держави [1; 2–6]. Головне запитання, на яке намагались знайти відповідь дослідники, полягало в тому: «Чому парламентська демократія зазнала краху?» Наприклад, А. Айненкель (В. Рожковський) причину цього вбачав у слабкості тодішніх політичних партій, підтверджуючи це драматичними подіями кінця 1922 року, тобто вбивством обраного парламентом президента Г. Нарутовича [1, s. 38]. Правовий аспект історії конституювання Польської держави і розвитку парламентської демократії знаходимо у роботах Ю. Бардаха, К. Вітковської, А. Гвіжджа [7; 8; 9]. Серед сучасних українських дослідників, що займалися вивченням дотичних питань, необхідно згадати З. Баран, Л. Зашкільняка та О. Турчака [10; 11]. Однак досі поза увагою дослідників залишаються питання, пов'язані з дискусіями щодо питань вибору форми державного устрою, запозичення конституційного досвіду західноєвропейських країн, врахування правових традицій першої Речі Посполитої.

Метою статті є аналіз конституційного процесу у відновленій Польській державі протягом 1918–1921 рр. з наголосом на політичних дебатах щодо форми державного правління.

Виклад основних положень. Польська державність відновлена унаслідок геополітичних змін за наслідками Першої світової війни, зокрема перемоги країн Антанти. Після більшовицького перевороту у жовтні 1917 р. і втрати Росії як союзника на Сході Європи, Франція та Англія прагнули залучити до своїх інтересів новоутворені держави на теренах колишніх Австро-Угорської, Німецької та Російської імперій.

Місце Польщі в цій конфігурації виглядало достатньо міцним, свідченням чого слугувала й гарантія відновлення Польської державності у так званих «14-ти пунктах» президента США Вудро Вільсона (8 січня 1918 р.) – програмі повоєнного облаштування світу. У пункті 13, зокрема, йшлося: «Має бути створена незалежна Польська держава, яка повинна охоплювати всі території із беззаперечно польським

населенням і якій повинен бути забезпечений вільний і надійний доступ до моря...» [12].

І хоч міжнародні партнери прямо не визначали внутрішніх засад функціонування відновленої Польської держави, політики останньої не раз апелювали до французького політико-правового досвіду. Інша річ, що цей досвід, накладений на польську політичну традицію, не завжди давав бажані результати. Демократизація політичного життя та декларації про гарантії прав національних меншин (німців, українців, білорусів) не отримали належної реалізації.

Характерною рисою польської повоєнної суспільно-політичної думки було «панування духу неоромантизму». Серед іншого, це означало перегляд засад функціонування держави в бік збільшення повноважень народного представництва, що мало здійснюватися через парламент [4, s. 19]. Відтак збільшення ваги останнього стало результатом неоромантичного дискурсу над питанням майбутнього Польщі, зважаючи на аналіз її попередньої історії («золоті шляхетські вольності»). Більшість польських політиків у своїх програмах апелювали до традицій тієї держави, що існувала до кінця XVIII ст. Однак, зважаючи на загальноєвропейські тенденції так званої «демократичної революції», лунали і заяви про побудову Польщі на засадах модерного парламентаризму. Вже 4 лютого 1918 р. Регентська рада прийняла текст Закону про Раду Польського Королівства, покликану підготувати ухвали у справі прийняття конституції та відкриття парламенту. 22 червня 1918 р. відбулось перше засідання Ради, головою якої обрали Францішека Пуласького. Ця організація опрацювала декілька проектів законів про польський сейм і адміністративний устрій держави [2, s. 263].

У ніч з 6 на 7 листопада 1918 р. у Любліні постав Тимчасовий народний уряд Польської республіки, головну роль у якому виконала партія лівого спрямування – лівиця. Уряд звернувся з Маніфестом до польського народу, в якому викладені принципи незалежності Польщі на основі 13 пункту американського президента В. Вільсона. Хронологічно це був перший акт польської влади, який проголошував відбудову державності [10, с. 9]. Маніфест Тимчасового народного уряду Польської республіки передбачав, що першого президента держави обирає Законодавчий сейм (стаття 1), котрий мав бути обраний на базі загального, рівного, безпосереднього, таємного й пропорційного голосування (стаття 4) [13, s. 38]. Маніфест люблінського уряду з подальшої історичної перспективи можна оцінити як найбільш

демократичну програму державних змін у міжвоєнний період у Польщі [3, s. 153].

Політико-правові засади, сформульовані в Любліні, стали основою подальшого розвитку держави. З 11 листопада 1918 р. у Варшаві почала діяти центральна влада відродженої Польщі, котру очолив на той час не пов'язаний з жодною політичною партією Юзеф Пілсудський (1867–1935). Одним із перших кроків нового глави держави стало призначення польського уряду на основі тих самих сил, що творили люблінський уряд. Його очолив соратник Пілсудського Єнджей Морачевський – представник Польської партії соціалістичної (ППС). 22 листопада 1918 р. уряд опрацював, а Ю. Пілсудський затвердив «Декрет про верховну представницьку владу Польської Республіки». Згідно з цим документом саме Ю. Пілсудський здобув найвищу владу в країні як Тимчасовий начальник держави, що дало йому авторитарні повноваження, якими він міг користуватися до скликання Законодавчого сейму [10, с. 11]. Уряд, що складався з прем'єр-міністра і міністрів, призначався й розпускався Тимчасовим Начальником держави. Передбачалось, що видані урядом і затвердженні Начальником держави декрети втрачали силу, якщо б вони не були затверджені на першому засіданні Законодавчого сейму [7, с. 424].

28 листопада 1918 р. оголошено виборчу ординацію та призначено вибори до Законодавчого сейму на 26 січня 1919 р. Право голосу здобули громадяни держави, зокрема й жінки, котрим виповнився 21 рік. Не могли голосувати військові. Один посол обирався від 50 тис. населення, а країну було поділено на округи, від яких мали обирати від кількох до кільканадцяти послів [3, s. 157]. Вибори проголошувалися загальними, рівними, прямими, таємними й пропорційними. Виборчий закон вирівняв Польщу із країнами, що мали давні демократично-парламентські традиції [10, с. 11].

26 січня 1919 р. відбулися вибори до Законодавчого сейму. Як такого досвіду виборів у країні ще не було, тож їх проведення становило певні труднощі, особливо, що стосується технічного боку голосування [5, s. 28]. У підсумку, у Королівстві та Західній Галичині обрали 296 послів. У Бельському і Білостоцькому округах вибори відбулись пізніше, оскільки ці території перебували ще під німецькою окупацією. Вибори у Бельську відбулися в червні 1919 р., а на Помор'ї 2 травня 1920 р. Зовсім не відбулись вибори у Цешинському Слаську, що був зайнятий чеськими військами. Тому обраними було визнано шість кандидатів, внесених до бюлетеня. До сейму увійшло також 28 послів з старого австрійського парламенту та 16 зі старого німець-

кого [5, s. 31]. Річ у тім, що німецьке та українське населення бойкотувало вибори і тому послами тимчасово було визнано осіб, що перемогли на останніх виборах до парламентів Австро-Угорщини й Німеччини.

Найбільше голосів на виборах 26 січня 1919 р. здобула Національна демократія (ендеки), яка виступала за формування в Польщі парламентської демократії. Відчутну підтримку також здобули Польське стронніцтво людове «Визволене» і Польська соціалістична партія (ППС), котра сповідувала соціал-демократичну ідеологію. Повної ясності щодо політичного розмежування в Законодавчому сеймі не було і така ситуація тривала протягом всього часу його діяльності. Спочатку в Законодавчому сеймі було створено 10 клубів, а вже перед самим розпуском тут нараховувалось 17 фракцій [3, s. 158].

Першу сесію сейму відкрив 10 лютого 1919 р. начальник держави Ю. Пілсудський. Під час виборів маршалка сейму правиця висунула кандидатуру Войцеха Тромпчинського, а лівиця – Вінценти Вітоса. У другому голосуванні переміг ендек В. Тромпчинський, котрий отримав лише на два голоси більше ніж його опонент [6, s. 146]. 20 лютого 1919 р. Ю. Пілсудський склав із себе повноваження Начальника держави. Та зважаючи на те, що прийняття конституції могло стати тривалим процесом, сейм все ж одногосно проголосував за продовження повноважень Ю. Пілсудського. Ця постанова отримала назву «Малої конституції». Вона складалась з двох частин. У першій частині віддавалась подяка Ю. Пілсудському за зроблене ним для Польщі, а у другій – йшлося про державну владу і її повноваження. «Мала Конституція» не окреслила чітко форму держави і не відомо було чи йдеться про республіку, чи про якусь іншу форму правління. Законодавчою владою було визнано Законодавчий сейм. Ю. Пілсудський став «представником держави і найвищим виконавцем сеймових ухвал у цивільних і військових справах» [3, s. 161]. «Мала Конституція» обмежила його владу, бо він був позбавлений права законодавчої ініціативи, не міг розпустити сейм, а був лише виконавцем його волі. Представник Народно-національного союзу Станіслав Гломбінський з приводу прийняття «Малої Конституції» писав, що вона відновила і загострила антагонізм між Начальником держави і сеймом та була «нещастям першого сейму й Речі Посполитої» [3, s. 162].

Робота над конституцією розпочалась ще напередодні скликання Законодавчого сейму у спеціально створеному в січні 1919 р. Є. Морачевським Конституційному бюро. Цей орган підготував три проекти конституції: 1) американський, що передбачав федеративний устрій держави (автор – професор Львівського університету

Юзеф Бузек); 2) національний – з існуванням однопалатного парламенту і демократичних інституцій (автор М. Недзялковський); 3) французький, що ґрунтувався на системному устрої III Республіки у Франції [8].

Конституційний проект Ю. Бузека складався з шести розділів та 140 статей. Він закладав федеративний устрій держави, котра мала складатися з 70 земель, за якими передбачалися широкі повноваження, зокрема й законодавчі [14, s. 160]. За парламентом, що мав складатися з двох палат – сейму і сенату (48 стаття), передбачалося виконання законодавчих функцій. У сеймі мало засідати 400 послів (обиралися на 5 років), тоді як кількість сенаторів (обиралися на 9 років) не була визначена через неусталеність кордонів держави. Проектом Ю. Бузека заборонялося суміщення посад, за винятком викладацької роботи. Посол міг притягатися до кримінальної відповідальності в разі державної зради. Вето президента сейм міг подолати двома третинами голосів (стаття 86) [14, s. 164].

Другий проект передбачав існування однопалатного парламенту через запровадження принципу безпосередньої демократії – права законодавчої ініціативи жителів держави ініціювати за потреби розпуск сейму. Президент мав обиратися загальним, але посереднім голосуванням. Національним меншинам передбачалось надати автономію. Третій проект ґрунтувався на конституції III Республіки у Франції. Він запроваджував посаду президента, котрий мав бути главою держави, і парламент на англійський взірець. Парламент мав складатися з двох палат – Палати депутатів і сенату [3, s. 167].

Прем'єр І. Падеревський не надав достатньої уваги напрацюванням Конституційного бюро і наприкінці січня 1919 р. скликав спеціальну комісію – «Анкету». Вона складалась з 30-ти політиків, котрих очолив історик, колишній намісник для Галичини Міхал Бобжинський. У березні «Анкета» запропонувала урядові свій проект конституції, в основу якого покладений досвід Франції та США – з двопалатним парламентом і президентом, наділеним доволі широкими повноваженнями [8]. Можемо припустити, що концепція «Анкети» відповідала поглядам Начальника держави.

14 лютого 1919 р. Законодавчий сейм призначив спеціальну Конституційну комісію. Її очолив ендек Владислав Сейда, заступником став обраний за списком «Визволене» Мацей Ратай, секретарем – соціаліст М. Недзялковський. Комісія запропонувала проект, в якому Польща проголошувалася федерацією з однопалатним парламентом. Виконавча влада належала обраному загальним голосуванням Началь-

нику держави, при якому мала діяти допоміжна установа для дослідження конституційних устав. Разом з цим проектом у Законодавчий сейм було внесено і документ розроблений «Визволене», котрий написаний патетичним стилем. Він передбачав однопалатний парламент, безпосередню демократію, загальні вибори глави держави [3, s. 168].

Після внесення на розгляд Законодавчого сейму цих двох проєктів, розпочалися конституційні дебати. В їх центрі опинились і конституційні проєкти, запропоновані й іншими політичними силами. Розбіжностей щодо встановлення в Польщі республіканського ладу не було. Особливістю більшості проєктів було поєднання парламентської форми правління з однопалатним сеймом і з принципом вибору глави держави народом прямими або непрямыми загальними виборами. Основними питаннями, що викликали гостру дискусію в Конституційній комісії та під час засідань сейму стали: структура парламенту, метод обрання глави держави, права національних меншин та відносини церкви і держави [11, с. 103].

Противниками великої ролі римо-католицької церкви в Польщі були ліві сили і протестанти. Посол останніх Юзеф Путек скритикував великі привілеї польського косяола, назвавши його «державою у державі» [15, s. 12]. Він запропонував аби членом парламенту в жодному разі не могла бути духовна особа. Водночас соціаліст Ігнацій Дашинський засудив можливість внесення у Конституцію статті про особливість католицької церкви [16, s. 49].

Що стосується системи парламентаризму, то найбільше поправок запропонували ППС – 13, ПСЛ-«Визволене» – 12. І. Дашинський у своєму виступі відстоював концепцію народної республіки з великими правами сейму [16, s. 18–19]. ППС пропонувала, щоби жодна постанова не ухвалювалась без згоди чи поза сеймом. ПСЛ-«Визволене» внесла пропозицію аби у статті 2 майбутньої конституції зазначити відповідальність міністрів перед сеймом. Спільно ці партії запропонували зменшити термін діяльності сейму з 5 до 3 років, а також скоротити виборчий вік до 20-ти років [17, s. 11].

Точились дискусії щодо питання чи доречно наділяти парламент широкими повноваженнями. На основі діяльності Законодавчого сейму склався стереотип, згідно з яким широкі повноваження парламенту неодмінно зумовлюють безрезультатну політичну боротьбу. Начальник держави Ю. Пілсудський заявляв, що «схильність до сеймикування» призведе державу до знищення [18, s. 45]. Натомість один із провідних польських політиків ендек Станіслав Грабський доводив, що

політична боротьба є дуже корисною і посилався на досвід інших країн [19, s. 5].

Дебати спровокували також повноваження президента Польщі та спосіб його обрання. Ендеки, що побоювались аби Ю. Пілсудський не став головним кандидатом на пост президента держави, всупереч своїм позиціям, виступали за обмеження компетенції глави держави і вимагали обрання президента парламентом. Ліві виступали за загальне голосування, але Законодавчий сейм більшістю голосів висловився за вибори президента двопалатним парламентом. Вони також відстоювали концепцію автономії меншин у межах держави. Праві намагались позбавити національні меншини конституційних гарантій їх розвитку.

Влітку 1919 р. унаслідок політичних перестановок у парламенті, змінилися підходи до окремих дискусійних питань. Конституційну комісію очолив М. Ратай, а людовці погодились на двопалатний парламент. 18 грудня 1919 р. новий уряд Леопольда Скульського (грудень 1919 – червень 1920 р.) представив Законодавчому сейму конституційний проект, автором якого був Едвард Дубанєвіч. Особливістю проекту була пропозиція формування в Польщі двопалатного парламенту. Однак політична нестабільність, відставка М. Ратая з посади голови Конституційної комісії, російсько-польська війна 1920 р. зупинили конституційний процес.

Законодавчий сейм відновив дебати щодо конституційного питання у вересні 1920 р. У той час сформувалися дві виразні моделі устрою держави. Перша – народна республіка з однопалатним сеймом, всенародно обраним президентом та інституціями безпосередньої демократії. Ратували за це соціалісти, людовці, Народно-робітничка партія, представники єврейської громади. Друга модель – парламентська республіка, базована на французькому досвіді. Її відстоювали праві політичні партії. «Просенатські» угруповання налічували 201 посла, а «антисенатські» – 194 [3, s. 172].

5 лютого 1921 р. завершилось друге читання конституційного проекту, котрий був спрямований до Конституційної комісії для редакційного опрацювання. Правиця готова була піти на певні поступки, та це не задовольняло лівицю. В такій атмосфері розпочались заключні слухання. 15 березня 1921 р. Е. Дубанєвіч визнав, що конституційний проект дає мінімум того, що мусить мати кожна суверенна держава [20, s. 133]. Наступного дня головуючий на засіданнях Законодавчого сейму В. Тромчинський повідомив, що 10 фракцій готові проголосувати за вироблений проект Конституції (без

ПСЛ-«Визволене» і ПСЛ-«Лівиці»). Загалом Конституційна комісія збиралася 106 разів, а дебати тривали 38 пленарних засідань [3, s. 174].

17 березня 1921 р. Конституцію Польщі, демократичну за своїм характером, було ухвалено. Як пригадував посол Станіслав Стронський, коли голосували над проектом загалом, то в залі було дуже тихо, як ніколи, що свідчило про розуміння відповідальності депутатів за майбутнє країни [20, s. 134]. Після гострих дискусій польські політичні партії погодилися конституційно закріпити права національних меншин, зокрема українців. Так, у статті 109 йшлося: «Кожен громадянин має право дотримання своєї національності, збереження і плекання власної мови і національних особливостей. Окрім того, закони держави забезпечують меншинам у Польській державі повний і вільний розвиток їхніх національних особливостей шляхом автономних об'єднань меншин за публічно-правовим характером» [21].

Стаття 2 основного Закону країни зазначала, що носієм верховної влади є народ, що здійснює свою волю через обраний ним парламент [22, s. 67]. Відтак Річ Посполита перейняла зразок демократичного устрою Франції, а в частині законодавчої діяльності також Веймарської Німеччини. Березнева Конституція визнавала ідею представницької демократії і це стосувалося органів законодавчої влади. Представниками народу були обрані ним сейм і сенат. Згідно з Березневою Конституцією 1921 р. Польща проголошувалась демократичною парламентською республікою з парламентсько-президентським устроєм. Як зазначає відомий польський дослідник А. Гвіждж, головний закон держави створив підстави для розвитку «парламентсько-кабінетної системи» [9, s. 170].

Головний закон держави передбачив також принцип відповідального уряду (парламентаризм), оскільки відносини між органами законодавчої і виконавчої влади формувались на основі урядової відповідальності перед парламентом [7, с. 427]. Цікаво й те, що назву сейм отримав не весь парламент, як це було до третього поділу Речі Посполитої у 1795 р., а лише його нижня палата. В галузі законодавства утверджувалась система двопалатного представницького органу, де сенату було відведено другорядну роль.

Загалом устрій держави за Конституцією 1921 р. значною мірою виходив з правової концепції людовців і соціалістів. Саме їм слід завдячувати демократичному парламенту і демократичній виборчій системі, засадам політичної відповідальності уряду. Не пройшли, однак, запропоновані ними однопалатність парламенту та загальні вибори президента [23, s. 68].

Парламенту в Березневій Конституції був присвячений II розділ (із статті 3 до 38 включно). Порядок виборів у сейм визначався головним законом країни і спеціальними положеннями про вибори. Зокрема стаття 11 декларувала «всезагальне, таємне, безпосереднє, рівне головування» [22, s. 69]. У виборах до сейму (активне виборче право) міг брати громадянин Польщі, якому виповнився 21 рік, а в сенат 30 років. Винятком були особи, позбавлені публічних прав і ті, що перебували на дійсній військовій службі. Пасивне виборче право у виборах до сейму мали всі громадяни, котрим виповнилось 25 років, а в сенат – 40 років, в тому числі і військові, що перебували на дійсній службі [22, s. 69].

Сейм складався з 444 депутатів, а сенат – 111 senatorів. Термін повноважень обох палат сягав п'яти років, а відлік починався з дня відкриття парламенту (стаття 11). Згідно з 21 статтею Конституції, впродовж усього часу повноважень депутати й сенатори користувались імунітетом [22, s. 71]. Депутати й сенатори вважались представниками всього народу і тому не могли бути пов'язані наказами своїх виборців. Сейм міг бути розпущений до закінчення терміну повноважень президентом за згоди 3/5 передбаченої законом кількості членів сенату. У разі розпуску сейму сенат розпускався також. Організація й порядок роботи парламенту визначались не лише Конституцією, але й внутрішніми регламентами. Обидві палати обирали зі свого загалу президії, що складались з маршалка, його заступників і секретарів.

Законодавчі повноваження, що належали сейму і сенату полягали у встановленні публічних і приватних (індивідуальних) прав. Такі питання, як прийняття державного бюджету, оподаткування, встановлення чисельності війська, оголошення амністії, ратифікація договорів та інші важливі акти мали прийматись у законодавчому порядку. Право законодавчої ініціативи стаття 10 надавала урядові й сейму. Сенат отримав право вносити поправки в закони, прийняті сеймом. Водночас ці поправки могли бути відхилені нижньою палатою більшістю в 11/20 голосів (55%). Промульгація й публікація ж законів були обов'язком президента [21].

Конституційні повноваження давали можливість парламентові переглядати й змінювати конституцію. Контрольні повноваження в польському парламенті повністю належали сейму і обмеженою мірою сенату. Члени обох палат володіли правом інтерпеляції. Право притягнення міністрів до парламентської й конституційної відповідальності надавалось лише сейму. Для здійснення фінансового контролю за всією системою державного управління була створена Верховна конт-

рольна палата. Однією з форм контролю було висловлення сеймом згоди на оголошення президентом війни і укладення миру, а також запровадження надзвичайного стану, що запроваджувався Радою міністрів. Елекційні (виборчі) повноваження полягали у виборі сеймом і сенатом, об'єднаних у Національні збори, президента Речі Посполитої. За необхідності президента заміняв маршалок сейму, котрий переймав усі президентські повноваження. Під час формування уряду президент був змушений рахуватися з думкою парламентської більшості. Він скликав, закривав і переносив терміни чергових і надзвичайних сесій сейму й сенату [18].

Згідно зі статтею 25 Конституції президент міг розпустити сейм із згоди 3/5 членів сенату [22, s. 72]. Зі свого боку, у разі зловживань президента, сейм міг притягти його до відповідальності. Щодо останньої, то Березнева Конституція поділяла її на парламентську (політичну) і конституційну. Парламентська відповідальність належала до сфери політики, котру проводив уряд або ж міністр [7, с. 430]. Сейм міг більшістю голосів поставити вимогу його відставки (вотум недовіри). Наслідки парламентської відповідальності мали політичний характер – уряд чи міністр, що втратили довіру сейму, йшли у відставку. Міністрів, що порушили Конституцію і закони сейм притягав до відповідальності кваліфікованою більшістю голосів.

Висновки. Конституційний процес у Польщі 1918–1921 рр. відбувся під впливом і зовнішніх викликів, і внутрішніх політичних суперечностей. Березнева Конституція 1921 р. підсумувала період відродження Польської держави. Вона мала демократичний характер і була підставою для поступу польського суспільства. Позитивними сторонами документа були: демократичні засади функціонування представницьких урядів, велика роль парламенту, проголошення прав і свобод польських громадян. До недоліків парламентської демократії належали насамперед різкі партійні розбіжності, що переростали у політичний хаос.

1. Roszkowski W. Historia Polski 1914–2000. Warszawa: PWN, 2001. 488 s.
2. Ajnenkiel A. Historia Sejmu Polskiego. Cz. I. W dobie rozbiorów. Warszawa: PWN, 1989. 367 s.
3. Ajnenkiel A. Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym, 1791–1997. Warszawa: Rytm, 2001. 415 s.
4. Wójcik S. Naród i państwo w myśli społecznej II Rzeczypospolitej. Lublin: Uniwersytet M. Curie-Skłodowskiej międzyuczelniany nauk politycznych, 1987. 143 s.

5. Garlicki A. Pierwsze lata Drudiej Rzeczypospolitej. Warszawa: KAW, 1989. 80 s.
6. Tomicki J. II Rzeczypospolita: Oczekiwania i rzeczywistość. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, 1986. 247 s.
7. Бардах Ю. История государства и права / пер. с пол. М.: Юридическая литература, 1980. 559 с.
8. Witkowska K. Prace nad konstytucjami w II RP ze szczególnym uwzględnieniem dorobku «Ankiety w sprawie projektu konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej» z 1919 roku URL: <http://www.isp.org.pl/uploads/filemanager/Program%20Prawa%20Instytucji%20Demokratycznych/K.Witkowska-Chrzczenowicz-PracenaadkonstytucjamiIIRP.pdf>
9. Gwiżdż A. Sejm i senat w latach 1918–1939. *Dzieje sejmu Polskiego*. Koordynator pracy J. Bardach. Warszawa: W-wo sejmowe, 1997. S. 145–202.
10. Баран З. Відродження і становлення Польської держави, 1918–1921 рр.: Текст лекцій. Львів: ЛДУ ім. І. Франка, 1995. 53 с.
11. Турчак О. В. Правове регулювання етнонаціонального становища та суспільної діяльності українців у Польщі (1918–1939 рр.): дис. ... доктора юридичних наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Острого: Національний університет «Острозька Академія», 2015. 393 с.
12. President Wilson's Fourteen Points. URL: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson's_Fourteen_Points
13. Manifest tymczasowego rządu ludowego Republiki Polskiej: Dokumenty naszej tradycji / Oprac. J. Lewandowski. Lublin: W-wo Lubelskie, 1978. 40 s.
14. Buzek J. Projekt Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz uzasadnienie i porownania tegoż z Konstytucjami szwajcarska, amerykańska i francuska. Warszawa: Wyd. Biura Konstytucyjnego, 1919. 192 s.
15. Kościół a Państwo (Mowa posła Józefa Putka w Sejmie). Walka o wolność sumienia w Polsce: Słowo wstępne i trzy mowy posła Józefa Putka w Sejmie w czasie obrad nad Konstytucją i Odezwa Polskiego Kościoła Reformowanego w sprawie Równouprawnienia. Wyznań–Toledo: A. A. Paryski, 1921. S. 10–23.
16. Daszyński I. Mowa wygłoszona na posiedzeniu Sejmu w Warszawie dnia 10 maja 1919 r. Z burzliwej doby. Mowy sejmowe. Lwów, 1920. S. 46–55.
17. Polska Konstytucja. Proekt Komisji Konstytucyjnej Sejmu Ustawodawczego. Warszawa, 1920. 67 s.
18. Piłsudski J. Myśli i aforyzmy. Kraków: Miniatura, 1989. 62 s.
19. Grabski S. Uwagi o bieżącej historycznej chwili Polski. Warszawa: Niklewicz i s-ka, 1922. 159 s.
20. Stróński S. Pierwsze lat dziesięć, 1918–1928. Lwów; Warszawa: Gubrynowicz i syn, 1928. 627 s.
21. Ustawa z dnia 17 marca 1921 roku. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19210440267/O/D19210267.pdf>
22. Konstytucja Marcowa. Lublin: W-wo Lubelskie, 1983. 104 s.
23. Sliwa M. Ludowcy i socjaliści w parlamencie II Rzeczypospolitej. Warszawa: Wyd. Sejmowe, 1995. 166 s.

Balynska O. M., Siromska H. M. Constitutional process and rising of the parliamentary democracy in Poland (1918–1921)

The article examines the features of the constitutional process and the peculiarities of the formation of parliamentary democracy in the restored Polish state in 1918–1921.

The period of formation of the system of parliamentary democracy in Poland coincided with the wave of democratization in that time in post-war Europe. A characteristic feature of that time was a review of the fundamentals of the functioning of the legal mechanism of the state in the direction of increasing the powers of the people's representation, which had to be carried through the parliament.

The logical result of the restoration of Polish statehood was the adoption of the democratic Constitution of March 21, 1921, which marked the beginning of the parliamentary form of government. However, due to a number of reasons of political and socio-economic nature, parliamentary democracy lasted only a few years.

The circumstances of the elections to the Legislative Seim, the political variety of which has led to the search for compromises in key issues of the state system, has been clarified.

On January 26, 1919, elections to the Legislative Seim took place, which boycotted the German and Ukrainian populations. The activities of the Constitutional Bureau, «Ankieta» (special institution), the Constitutional Commission of the Legislative Seim and the comparison of constitutional projects prepared by them are traced. When preparing the constitution, Polish politicians appealed to the French political and legal experience and their own national traditions.

There were no discrepancies regarding the establishment of a republican system in Poland. The main issues that aroused sharp debate in the Constitutional Commission and during the sessions of the Seim were the structure of the parliament, the method of electing the head of state, the rights of national minorities and the relations of church and state.

Separately, the process of adopting the March Constitution of 1921 is uncovered, and the main provisions defining the form of state governance are described. After sharp discussions, Polish political parties agreed to constitutionally consolidate the rights of national minorities.

According to the March 1921 Constitution, Poland was proclaimed a democratic parliamentary republic with a parliamentary-presidential system. In the sphere of law, the system of a bicameral representative body was established, where the Senate was given a minor role.

The main law of the state also provided for the principle of a responsible government, since relations between the legislative and executive bodies were based on the government's accountability to the parliament.

The Constitution 1921 was democratic in nature and was the basis for the advancement of Polish society, but its provisions were not always implemented.

Key words: *Poland, parliamentary democracy, constitution, constitutional debate, republic.*

Стаття надійшла 23 травня 2018 р.